

Історія України

DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2025-04/019-029>

УДК (UDC) 94 (477) : 303.442.2

ANTIQUITY AS ‘OUR OWN’ EPOCH: CIVILIZATIONAL ORIGINALITY THROUGH THE FRAMEWORK OF V. PETROV’S ‘THEORY OF EPOCHS’

Vitaliy Andryeyev*

Alisa Lukashenko**

Abstract

The **purpose** of the research is the critical rethinking and interpretation of the phenomenon of Antiquity on the territory of modern Ukraine, proceeding from V. Petrov’s concept of the ‘Theory of Epochs’. The study aims to substantiate the originality of the Ukrainian civilizational process during the antique period and to refute the notion of the monopolistic dominance of Roman influences on the frontier. The article seeks to integrate the Ukrainian historical grand narrative into the European community by establishing its own civilizational links with the Antique era, moving beyond the exclusively Greco-Roman paradigm.

The **methodology** is based on the civilizational approach and conceptual-historical analysis. The principle of complementarity using modern data to reinforce Petrov’s theory, as well as methods of critical source analysis and the comparative-historical method, are employed. The research incorporates V. Petrov’s ideas concerning the structural integrity of the epoch, the ‘categories’, and the ‘break’ of civilizational periods.

The scientific novelty represent argument that the Zarubyntsi and Chernyakhiv cultures represent an original (local) variant of Antique culture that developed in coexistence with the Greco-Roman world, rather than merely as its passive object. It is demonstrated that Hellenistic influences, through changes in the economic and social structure, were determinative for the region, while Roman influences were limited and secondary, especially given the absence of full-fledged provincial Romanization on the territory of Ukraine. This allows for a reassessment of the essence of the Antique era in Ukraine as a period featuring an active civilizational subject.

Conclusions. V. Petrov’s ‘Theory of Epochs’ is a promising basis for studying the independence of the creation of ancient civilization in Ukraine. The territories northeast of the Danube and the Bosphoran Kingdom remained predominantly a Hellenized, not a Romanized world.

---

* Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of Ukraine History, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, Ukraine. E-mail: v.andrieyev@kubg.edu.ua.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1830-0629>

** Doctor of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of World History, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, Ukraine. E-mail: al.lukaschenko@gmail.com.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5136-5657>

The limitations of Roman expansion and the doctrine of client states did not create conditions for the introduction of unique Roman economic and social practices, which indicates the formation of a local civilizational type (Chernyakhiv culture) by the peak of Roman interest in the 2nd century AD. Thus, antiquity in Ukraine was an original era that preserved its identity in the conditions of external influences.

Keywords: antiquity, V. Petrov, Romanization, Roman influence, 'Classical Antiquity', the Northern Black Sea region, Roman limes.

АНТИЧНІСТЬ ЯК «СВОЯ» ДОБА.

ЦИВІЛІЗАЦІЙНА САМОБУТНІСТЬ КРИЗЬ ПРИЗМУ «ТЕОРІЇ ЕПОХ» В. ПЕТРОВА

Віталій Андреев*

Аліса Лукашенко**

Анотація

Мета наукової розвідки полягає у критичному переосмисленні та інтерпретації феномену античності на території сучасної України, виходячи з концепції «теорії епох» В. Петрова. Дослідження має на меті обґрунтувати самобутність українського цивілізаційного процесу в античну добу та спростувати уявлення про монопольне домінування римських впливів на прикордонні. Стаття прагне долучити український історичний гранд-наратив до європейської спільноти через встановлення власних цивілізаційних зв'язків з Античною добою, що виходить за межі виключно греко-римської парадигми.

Методологія ґрунтується на цивілізаційному підході та концептуально-історичному аналізі. Використовується принцип доповнювальності, а також методи критичного аналізу джерел та порівняльно-історичний метод. Дослідження залучає ідеї В. Петрова щодо структурної цілісності епохи, «категорій» та «зламу» цивілізаційних періодів.

Наукова новизна полягає в аргументації того, що зарубинецька та черняхівська культури представляють власний (місцевий) варіант античної культури, що розвивався у співіснуванні з греко-римською, а не лише як її пасивний об'єкт. Доведено, що елліністичні впливи через зміну господарсько-суспільної структури були визначальними для регіону, тоді як римські впливи були обмеженими та другорядними, особливо в контексті відсутності повноцінної провінційної романізації на території України. Це дозволяє переоцінити сутність античної доби в Україні як періоду активного цивілізаційного суб'єкта.

Наукова новизна. Зарубинецька та черняхівська культури представляють власний місцевий варіант античної культури, що розвивався у співіснуванні з греко-римською, а не лише як її пасивний об'єкт. Доведено, що елліністичні впливи були визначальними для регіону, тоді як римські впливи були обмеженими та другорядними, особливо в контексті

---

* доктор історичних наук, професор кафедри історії України, Київського столичного університету імені Б. Грінченка, Київ, Україна. E-mail: v.andriev@kubg.edu.ua.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1830-0629>

** доктор історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Київського столичного університету імені Б. Грінченка, Київ, Україна. E-mail: al.lukaschenko@gmail.com.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5136-5657>

відсутності повноцінної провінційної романізації на території України. Це дозволяє переоцінити сутність античної доби в Україні як періоду активного цивілізаційного суб'єкта.

Висновки. «Теорія епох» В. Петрова є перспективною основою для дослідження самостійності творення античної цивілізації в Україні. Території на північний схід від Дунаю та Боспорське царство залишалися переважно еллінізованим, а не романізованим світом. Обмеженість римської експансії та доктрина клієнтських держав не створили умов для впровадження унікальних римських господарських та суспільних практик, що свідчить про сформованість місцевого цивілізаційного типу (черняхівської культури) до піку римського інтересу у 2 ст. н.е. Таким чином, античність в Україні була оригінальною добою, що зберегла свою самобутність в умовах зовнішніх впливів.

Ключові слова: античність, В. Петров, романізація, римський вплив, «антична доба», Північне Причорномор'я, Римський лімес.

Цитування: Андреев, В., & Лукашенко, А. (2025). Античність як «своя» доба. Цивілізаційна самобутність крізь призму «теорії епох» В. Петрова. *Консенсус*, 4, 19–29.

<https://doi.org/10.3110/consensus/2025-04/019-029>

URL: <https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/197>

Постановка проблеми. Античність – один з аспектів, що стоїть у витоків цивілізаційної єдності Європи. Сприйняття цього поняття традиційно пов'язують з домінуванням греко-римської цивілізації. Вона сприймається як відмінний та якісно прогресивніший етап становлення людства на відміну від стародавнього періоду. Однак античність у контексті історії Європи не є універсальною. Для України, встановлення зв'язку з античною добою є підтвердженням приналежності до європейської спільності не лише історичним, але й цивілізаційним зв'язком. Адже гранд-нарратив Української історії за концепцією М. Грушевського розпочинається з доби античності. «Теорія епох» В. Петрова, розширює часові рамки витоків українців і до античної доби. Що є одним з перспективних напрямків наукової розвідки.

Історіографія. Ідея наукових концепцій про становлення та розвиток локальних цивілізацій пов'язана з ідеями О. Шпенглера та А. Дж. Тойнбі. Їх ідеї заклали цивілізаційну теорію розвитку людства. Зокрема, теорія локальних цивілізацій мала на меті подати історії людства через призму дискретності і різновекторності історичних процесів, що не відзначалися універсалізмом по відношенню до етапів розвитку – від зародження до завершення. Також згадуємо ідею О. Шпенглера, яка передбачала замкнутість локальних культур. Її формулювання є суперечливим, через порушення взаємопов'язаності цивілізацій на прикладів античної та західноєвропейської культури. Виокремлюючи, що цивілізації існують ізольовано та самодостатньо по відношенню до інших культур. Відповідно до цього не можуть вважатися прямими спадкоємцями тієї чи іншої цивілізації.

Українська наукова думка не стояла осторонь розвитку цього підходу до осмислення історичного процесу. «Теорія епох» В. Петрова передбачала, що

цивілізаційний розвиток України передбачив варіацію формування власної античної культури, що співіснувала поруч з греко-римською. У його концепції антична епоха в Україні була і її прояви слід шукати не лише у еллінських колоніях північного Причорномор'я. Антична доба вирізняється через поєднання зарубинецької та черняхівської культур. У процесі історичного розвитку це мало б створити унікальний варіант власної «варварської» культури, що за своєю сутністю мала би бути схожа на аналогічних представників елліністичних культур, що традиційно пов'язують з античною добою. Обидва ці періоди пов'язані зі впливами інших античних цивілізацій. Зарубинецький період – еллінськими впливами через колонії Північного Причорномор'я, черняхівський – з Римською імперією. Теорія В. Петрова відкидає ідею Шпенглера про замкнутість культур. Водночас вона заперечує вплив з боку Римлян як «монопольний чинник» процесу становлення античної культури в Україні. Становлення античності в Україні відбулося у поєднанні з греко-римською цивілізацією створивши власну оригінальну культуру¹.

Мета наукової розвідки полягає у критичному переосмисленні та інтерпретації феномену античності на території сучасної України, виходячи з концепції «теорії епох» В. Петрова. З огляду на мету дослідження, означаємо **завдання**:

- переосмислити та інтерпретувати феномен Античності на території України, застосовуючи «теорію епох» В. Петрова.
- спростувати уявлення про монопольне та визначальне домінування римських впливів на прикордонні та черняхівській культурі.
- переоцінити сутність античної доби в Україні, представивши її як активний цивілізаційний суб'єкт.

Виклад основного матеріалу. Визначення спільності у античній добі, Петров пов'язував з зі зміною господарської та суспільно-політичної структури. Кочовий, скотарський спосіб життя відходить у минуле поступаючись осілому, землеробському. Перехід до нового на той час способу життя відбувався завдяки процесам еллінізації місцевих народів. Саме ідеї еллінізму варто віддати належне у зміні господарчого устрою. Його впливи тут помітні раніше, ніж римські. Адже у межах своєї експансії на північ та на схід Рим отримав конкурента у формі ідеї еллінізму, що був більш поширений у регіоні Чорного моря, що за грецькою традицією продовжив називатися Понтом Евксинським. Навіть опинившись у орбіті Римського впливу, в 2-3 ст. н.е. Причорномор'я не розпочало, а радше продовжило цивілізаційну традицію, лише з доповненнями елементами мілітарного гноблення та примусової романізації. Тому цей регіон у «теорії епох» досі залишався радше елліністичним, ніж римським².

¹ Петров В. Походження українського народу. Київ, 1992.

² Ibid. С. 75

Фактором, що творить обмеженість впливів романізації або ж латинізації на черняхівську культуру В. Петров визначає обмеженістю римської експансії на північ та схід. Визначаючи крайньою межею проникнення за часів Октавіана Августа до межі Дунаю у 1 ст. н.е. і пізніші кампанії пов'язані з просуванням у придністровський регіон, що більше відомий у історичній науці як римська провінція Дакія³. Відсутність римських провінцій на території України, дало можливість тубільцям уникнути латинізації подібно до тих народів, що все ж опинилися у їх складі.

Концепція романізації сформована на початку 20 ст. пояснювала інтеграційні практики провадженні Римською імперією по відношенню до тубільних племен, як бажання останніх стати частиною цивілізованого римського світу⁴. Це уявлення не витримує критики сучасних дослідників римського прикордоння, пов'язуючи це з виправданням імперського нарративу 19 – поч. 20 ст. у якій роль колонізатора сприймалася однобічною і винятково вірною у ставленні до колонізованих. Тим само обмежуючи сприйняття багато комплексності культурних впливів⁵. Тому не дивно, що представники різних національних наукових шкіл виправдовували цей імперський нарратив⁶. Лише з початком 21 ст. дослідники інакше трактують вплив римської імперії. Політика романізації на прикордонні найяскравіший приклад проявів імперіалізму у античній добі. Досі наявні окремі тенденції відображення імперських нарративів у дослідженнях, тому ставлення до прикордоння продовжує прийматися однобічно⁷.

Тому традиційно період 1–5 ст. для європейської історії трактується безапеляційно, як «доба римських впливів». Одна з найбільших імперій античності зумовила поширення окремих тенденцій цивілізованого способу життя та господарювання на своєму прикордонні. Однак, що стосується території за межами лівого берега Дунаю, то римський вплив слабшав навіть у межах власних провінцій. Тому В. Петровим, критикується таке уявлення. Лісостепові культури на території України, на думку дослідника, не латинізувалися, а змогли зберегти власну мову, культуру та самобутність⁸.

Тому визначення римських впливів лишилося дискусійним питанням у концепції Петрова. Рівень взаємовпливів Римської імперії та Черняхівської

---

³ Ibid. С. 75.

⁴ Haverfield F. The Romanisation of Roman Britain. 3rd edition. Oxford, 1915. P. 124.

⁵ Hanscam E., Karavas J. The Roman Lower Danube Frontier: Innovations in Theory and Practice. Oxford: Archaeopress Archaeology, 2023. P. 5.

⁶ Mommsen T. Römische Geschichte. Vol. 2. Berlin: Weidmannsche buchhandlung, 1874.

Mommsen T. The Provinces of the Roman Empire, from Caesar to Diocletian. Vol. 1. London: Macmillan and Co, 1909.

⁷ Hanscam E. Postnationalism and the past: the politics of theory in Roman Archaeology. *Theoretical Roman Archaeology Journal*. 2019. 2 (1), P. 3; Niculescu G. Archaeology and nationalism in the history of the Romanians. *Dacia N.S.* 2004. XLVIII. P. 99–124.

⁸ Петров В. Походження українського народу... С. 74.

культури є питанням вивченості межі римської експансії. У своєму дослідженні В. Петров, у зв'язку з недостатнім для його часу археологічним матеріалом не зміг детально окреслити фінальні межі Римського просування⁹. Антична доба лише окреслена присутністю римлян вздовж Дунаю до Чорного моря.

Тому слідуючи доповнюваному принципу, підкріплюємо «теорію епох» В. Петрова на основі останніх досягнень історичної науки у спробах визначити межі римської експансії. Концепція схиляє до переоцінки сутності доби античності в Україні. Сприймаючи її не лише у контексті грецьких полісів Північного Причорномор'я, а у цивілізаційному становленні не як об'єкт, а рівноправний суб'єкт історичного процесу.

Пошук межі імперії закладений давніми прикордонними практиками античних держав. Концепція сучасного кордону не була притаманна античним державам. Рим у добу республіки мав поняття кордону. Однак його розділення не відбувалося у поділі на цивілізовані та варварські землі. Радше закріплювали приналежність до різних юрисдикцій відділяючи межу міста від сільської округи Риму. Те що ми означаємо кордонами імперії – концепт сучасного сприйняття межі держави. Тому природні бар'єри як гори та річки – визначальні розвідці межі римської експансії. Через що роль Дунаю у контексті Європи важко переоцінити. У античну добу він визначався не лише через те що став головною демаркаційною лінією кордонів Римської імперії. У історіографії він слугував умовною лінією поділу на цивілізацію і варварство¹⁰. Правий берег був вкритий мережею римських лімесів, що фізично означив римську присутність на кордоні, відмовившись від ідеї міряти межі прикордонних провінцій «мечами і списами»¹¹. Натомість лівий берег Дунаю хоч підпадав під не один десяток римських кампаній, до кінця римським так і не став. Хоч сама річка до кінця не була перетворена на непрохідний бар'єр. Дослідження вказують, що річка не надавала гарантії на непрохідність з боку варварів, а їй дарувала римлянам хибне уявлення про захищеність, кільканадцять разів замерзаючи і створюючи можливості для вторгнення¹².

Активна експансія з боку римської держави навіть в часи кризи республіки вносить загальне сум'яття у встановленні межі просування римлян у окремо взяті періоди. Республіканська доба знала спроби Римлян вийти за межі клієнтської Фракії та Одриського царства, однак всі вони у межах 62-58 рр. до Р. Х. зазнавали невдачі. Спроби розширити свою владу та підкріпити матеріальне становище спонукало намісників до індивідуальних кампаній проти дунайських тубільців.

---

⁹ Ibid. С. 76.

¹⁰ Mommsen T. The Provinces of the Roman Empire, from Caesar to Diocletian... Р. 11; Щербей К. Провінційна політика Римської імперії у Середньому та Нижньому Подунав'ї в кінці I ст. до н.е. – III ст. н.е. *Карпатика*. 2007. № 36. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», С. 113.

¹¹ Cicero M.M. Tulli Ciceronis Orationes: Rro Piso. Oxonii, Clarendon Press. 1909. 16.24

¹² Gândilă A. Fighting against nature: Romans and barbarians on the icy Danube. *Journal of Ancient History*. 2022. № 10 (1). Р. 142.

Однак опір місцевих виявлявся не під силу локальним римським силам. Тому більш відчутна експансія відбулася у часи становлення імперії в Римі¹³.

Військові кампанії, метою яких був вихід до Дунаю, хоч були успішними, однак не одразу зробили можливим встановлення тут римської влади. До проведення пацифікації цього регіону, римський вплив був обмежений навколо р. Сави і р. Драви. У продовж першої половини 1 ст. н.е. концентрація військових легіонів була пов'язана як з наростаючою загрозою з боку дунайських племен, так і повстаннями у регіоні Панонії 6–9 рр. н.е. Неодноразові практики проникнення варварів зумовлювало зміну пріоритетів з підготовки до наступу до переходу в оборону провінцій.

Забезпечення спокою прикордоння відбувається через розбудову Дунайського лімесу. Головна функція якого не лише у захисті прикордоння у 1–3 ст. Лімес у баченні Бандровського став смугою для здійснення торгівельних контактів між Римом та племінною периферією, що мало б сприяти міжкультурному обміну¹⁴. Розміщення легіонів у регіоні стимулювало інтеграцію виробництва та ринку у загальноімперську систему. Однак впроваджених процесів романізації на прикордонні до кінця не було здійснено. Навпаки, Рим поступово переходив до практики варваризації своєї армії і долученням місцевих еліт до керівництва муніципіями. Складність інтеграції цього регіону полягав у тому, що народи Дунайського регіону не мали власних держав. Їх інтеграція відбувалася різоче швидше порівняно з інтеграцією держав Еллади чи Азії. Останні проходили етап становлення як держави-клієнта. Зберігаючи самоврядність вони починали інтегруватися до римської держави, або через пацифікацію або через успадкування.

Північне Причорномор'я приклад, що продовжував ще республіканську традицію інтеграції. Хоч межі римського впливу цьому регіоні не був визначений В. Петровим у його концепції античної доби. Дослідник локалізував їх навколо найбільш відомих міських центрів Причорномор'я – Тіри, Ольвії, Херсонесу та Боспорського царства. Їх інтеграція до складу Римської імперії досі під сумнівом. Боспорське царство після завершення Мітридатових воєн зберегло свій суверенітет. Його збереження пов'язано зі встановленням клієнтського зв'язку між Фарнаком I Понтійським та Гнеєм Помпеем у 63 р. до Р. Х. Хоч до кінця впевнитися у наявності такого зв'язку є проблематичним¹⁵. Виступивши проти Мітридата VI Євпатора, Фарнак забезпечив собі хорошу репутацію, тому був долучений до переліку друзів та союзників Римського народу. Однак пізніше не проявив ніяким чином себе по відношенню до свого патрона – Помпея. Та навіть виступив проти Цезаря у боспорсько-римській війні 48–47 рр., що призвело до краху державної влади Фарнака через заколот. Однак після цього інтерес до регіону почав згасати.

¹³ Зомбор І.Т. Завоювання Паннонії Римом. *Carpathica – Карпатика. Давня історія України і суміжних регіонів*. 2001. № 13. С. 140.

¹⁴ Щербей К. Провінційна політика Римської імперії у Середньому та Нижньому Подунав'ї... С. 113.

¹⁵ Cassius D. *The Roman History*. Oxford, Loeb Classical Library. 1917. XLII. 47.

Лише кілька разів у продовж громадянських воєн римські нобілі лобіювали інтереси своїх еллінських клієнтів і втручалися у боротьбу за Боспорське царство. Зокрема, проти самопроголошеного Асандра виступив клієнт Гая Юлія Цезаря – Мітридат Пергамський, черговий син Мітридата Євпатора.

У часи принципату Октавіана Августа відбувалася боротьба між Стрибонієм – підтримуваним Марком Віпсанієм Агріпою близьким другом Октавіана та Полемоном – клієнтом тріумвіра Марка Антонія. Наступні правителі Боспору, зокрема Рескупуріод I ставши особистим клієнтом імператора Тиберія закріпився як союзник Риму інтегрувавшись у орбіту римського впливу. Однак жоден з цих клієнтів не пройшов повноцінної романізації. Ставши частиною роду Юліїв-Клавдіїв Рескупуріод зберігаючи еллінську традицію приймає когномен Філороманос.

Такий стан справ був звичним для Римської держави. Одна з неписаних прикордонних доктрин римської республіки передбачала, що захист від варварів покладався на держави-клієнти. Починаючи з Македонських воєн (215-148 рр. до Р. Х.) і продовживши таку практику до III ст. після Р. Х. Тому до закінчення війни з Даками у 106 р. після Р. Х. втручання римлян у справи північного Причорномор'я відбувалося лише у надзвичайних обставинах. Дослідниця Н. Сон відмічає що прояви традиційної римської політики відносно держав регіону Північного Причорномор'я відмічені розпочинаючи від часів імператора Нерона¹⁶. Однак до кінця вона так і не була реалізована, що зумовило і спад інтересу до регіону.

Тільки зі зміни прикордонної доктрини з розширення на зміцнення кордонів вже за імператора Адріана у 2 ст. після Р. Х. прослідковується постійна присутність римських залог містх Причорномор'я. Найбільші міські центри регіону починаючи з першої чверті 2 століття отримували підтримку римських гарнізонів. Однак їх наповнення не складалося з етнічних римлян. Відповідальність за захист Північного Причорномор'я покладалося на керівника провінції Мезія, тому римські залоги складалися з представників V Македонського легіону, етнічне походження яких пов'язують з фракійцями¹⁷. До кризи 3 ст. після Р. Х., Північне Причорномор'я підтримувало свої контакти з Римом, сподіваючись на підтримку Римлян у боротьбі проти варварів.

Заважаючи на висновки В. Петрова щодо римських впливів в Україні, території на північний-схід від імперії у концепції вченого так і лишився еллінізований ніж романізований¹⁸. Перебуваючи у клієнтських стосунках з Римом, Боспорське царство не створило прецедентів до проведення пацифікації у регіоні і поширенню римського способу життя і господарювання. Що за визначеннями

¹⁶ Сон Н. Римська військова присутність в античних державах північного Причорномор'я. *Військово-історичний альманах*. 2001. № 1 (2). С. 2.

¹⁷ Ibid. С. 5.

¹⁸ Петров В. Походження українського народу... С. 74-75.

вченого є вагомою ознакою що характеризує «злам» епох¹⁹ на прикладі попереднього зламу від скіфської до зарубинецької доби.

Тому, означаючи римські впливи варто відмітити, що військової присутності чи навіть фактору інтеграції ринку у загальноімперську систему не є достатнім. Принципи побудови господарства за римським типом міг бути реалізований лише за умови повного контролю території у якості провінції. Характерних римських практик у організації сільського господарства не було впроваджено. До прикладу, традиційна вілла Катона, за часів республіки чи латифундія, що закріпилася за часів імперії²⁰. Земельні наділи, що отримували військові колоністи Октавіана Августа не відповідали обсягам жодному зі згаданих вище земельних господарств. Найбільші обсяги наділення землею – 120 га для колоністів були у Піренеях²¹. Всі решта земельних цензів були більш обмеженими. Однак навіть цього було не достатньо щоб задовольнити земельні потреби імперії і романізувати прикордоння. Загальна кількість таких колоністів на всі провінції імперії становила до 75 тисяч осіб²².

Говорячи від моменту завоювання Дакії Марком Ульпієм Траяном практика романізації у формі зміни традиційних господарчих форм не відбулася. Романізація проявилася від будівництва лімесу як специфічної римської системи охорони прикордоння, встановлення перерозподілу завойованих земель на користь громади у формі *ager publicus*, що передбачала не володіння, проте користування землями, до подальшого заселення її ветеранами-легіонерами. Окрім цього існувала практика відкупів компаніями публіканів збору податків з провінцій чи видобутку зі срібних копалень (золоті копальні лишалися під контролем держави). Означені способи ведення господарства і творять перелік унікальних, притаманних лише римській державі, властивостей господарювання, які мали місце лише перебуваючи у складі однієї з провінцій імперії та долученістю до загальноімперського ринку.

Прибуття римських громадян у якості ветеранів-легіонерів та окремих колоністів – фактор реальної спроби романізації цих територій. Прагнення вирішити проблеми розпуску легіонів і стабілізації регіонів зумовили політику Октавіана Августа щодо створення таких колоній²³. Вони не лише замінювали тубільне населення, що у значній мірі було піддане рабству, але й формували основу для місцевого ополчення, що збиралося для захисту прикордоння намісниками провінцій. Однак подібної колонізації було недостатньо для

¹⁹ Петров В. Слов'яни і Візантія. Про зміну археологічних культур на території України в V-VII ст. н.е. *Археологія*. 1965. Т. 18. С. 8.

²⁰ Marcus Porcius Cato. *De agri cultura*. Berlin: Teubner, 1982. P. 15.

²¹ Пількевич А. Ветеранські колонії Августа: у пошуках форм та альтернатив. *Науковий вісник «Гілея»*. № 91. С. 188.

²² Mann J. *Legionary Recruitment and Veteran Settlement during the Principate*. Liverpool: Batsford Ltd, 1983. P. 55.

²³ Пількевич А. Ветеранські колонії Августа: у пошуках форм та альтернатив... С 88.

підтримання військових можливостей. Все більше держава стикалася з проблемою нестачі землі. Останні роки Августа відмічалися заміною земельного винагородження ветеранів на грошове. Що теж викликало для держави значний ряд економічних проблем²⁴.

Регіон потребував людського наповнення. Зокрема у провінцію Мезія, у 1 ст. н. е. було переселено близько 100 000 сімей з провінції Дакія²⁵. Частина з них отримувала римське громадянство під час військової служби, через пізніші процеси варваризації армії. Тому дослідники схильні до надання західному узбережжю Понту Евксинського статусу «найменш романізованого» регіону, що надавав перевагу еллінізації²⁶.

Висновки. «Теорія епох» – Віктора Петрова є однією з перспективних теорій для дослідження самостійності творення античної цивілізації на території України. Зарубинецька та черняхівська культури розглядаються через призму загальних цивілізаційних процесів, що були притаманні античній добі. Їх розвиток відбувався у загальних тенденціях, що були характерні і для елліністичних культур досліджуваної доби. Однак погоджуючись з визначальним впливом еллінізму на становлення зарубинецької культури, вчений схиляє до думки, що римські впливи на черняхівську добу відіграють другорядну роль у її формуванні. Тому місцевий варіант античної культури зустрівся з цивілізаційними впливами Римської держави уже сформованою.

Пошук межі експансії римської держави наближає до розуміння процесів романізації. Саме через практику романізації римська держава нав'язувала свої практики суспільного та господарського життя. Найбільш ефективно впровадження цих практик відбувалося саме у провінціях. Однак, самі римляни не змогли забезпечити романізації прикордоння у час свого перебування у Дунайському регіоні. Поліси Північного Причорномор'я та Боспорське царство, що тісніше були пов'язані з еллінською ідентичністю змогли її зберегти і в умовах римського панування. Інтерес з боку римлян до північного регіону Понту Евксинського не був значним упродовж існування імперії. Пік зростання інтересу припадає на 2 ст. після Р. Х., разом зі зміною прикордонної доктрини римської імперії, яка переходить від експансії до оборони своїх провінцій. Тому у інтеграційному вимірі території на північний-схід від кордонів імперії був представлений радше еллінізованим, ніж романізованим світом.

REFERENCES

Bandrovskiy, O. (2012). Dunaiski plemena ta yikh rol v zovnishnii politytsi Rymскоi Imperii v dobu pravlinnia Avhusta ta Tiberiia [The Danube tribes and their role in the foreign policy of the

²⁴ Ibid. С. 189.

²⁵ Hansam E., Karavas J. The Roman Lower Danube Frontier... P. 4.

²⁶ Bunson M. Encyclopedia of the Roman Empire, Revised Edition. New York: Infobase Publishing, 2002. P. 374.

- Roman Empire during the reign of Augustus and Tiberius] *Uzhhorod. Vydavny tstvo UzhNU "Hoverla"*, 41, 30-43. [in Ukrainian].
- Bunson, M. (2002). *Encyclopedia of the Roman Empire, Revised Edition*. New York: Infobase Publishing.
- Cassius, D. (1917). *The Roman History*. Oxford, Loeb Classical Library. [in Latin].
- Cicero, M. (1909). *M. Tulli Ciceronis Orationes: Rro Piso*. Oxonii, Clarendon Press [in Latin].
- Gândilă, A. (2022) Fighting against nature: Romans and barbarians on the icy Danube. *Journal of Ancient History* 10 (1), 135-164. DOI: 10.1515/jah-2021-0015
- Hansam, E. Karavas, J. (2023) *The Roman Lower Danube Frontier Innovations in Theory and Practice* Oxford: Archaeopress Archaeology. DOI: 10.32028/9781803276625
- Hanscam, E. (2019). Postnationalism and the past: the politics of theory in Roman Archaeology. *Theoretical Roman Archaeology Journal* 2(1) 1-14. DOI: 10.16995/traj.370
- Haverfield, F. (1915) *The Romanisation of Roman Britain*. 3rd edition. Oxford: Clarendon Press.
- Mann, J. (1983) *Legionary Recruitment and Veteran Settlement during the Principate*. Liverpool: Batsford Ltd.
- Marcus Porcius Cato. (1982) *De agri cultura*. [Agricultural school] Berlin: Teubner [in Latin].
- Mommsen, T. (1874). *Römische Geschichte* [Roman history] Berlin: Weidmannsche buchhandlung. Vol. 2. [in German].
- Mommsen, T. (1909) *The Provinces of the Roman Empire, from Caesar to Diocletian*. London: Macmillan and Co. Vol. 1.
- Niculescu, G (2004). Archaeology and nationalism in the history of the Romanians. *Dacia N.S. XLVIII*: 99-124. DOI: 10.7208/chicago/9780226450643.003.0005
- Petrov, V. (1942). *Hoty na Ukraini ta kultura poliv pokhovan* [Goths in Ukraine and the culture of burial fields]. *Ukrainskyi zasiv. – X*. 1, 61-65. [in Ukrainian].
- Petrov, V. (1972) *Etnohenez slovia. Dzherela, stan rozvytku i problematyka* [Ethnogenesis of the Slavs. Sources, state of development and problems]. Kyiv: Nauk. Dumka. [in Ukrainian].
- Petrov, V. (1992). *Pokhodzhennia ukrainskoho narodu* [The origin of the Ukrainian people]. Kyiv: MP «Feniks» [in Ukrainian].
- Pilkevych A.L. (2014). *Veteranski kolonii Avhusta: u poshukakh form ta alternatyv*. [Veteran colonies of Augusta: in search of forms and alternatives.] *Hileia: naukovyi visnyk*. Vyp. 91. 187-191 [in Ukrainian].
- Shcherbei, K. (2007) *Provintsiina polityka Rymaskoi imperii u Serednomu ta Nyzhnomu Podunavi v kintsi I st. do n.e. – III st. n.e.* [Provincial policy of the Roman Empire in the Middle and Lower Danube at the end of the 1st century BC - 3rd century AD] *Uzhhorod: Carpatica Vydavnytstvo UzhNU "Hoverla"*, 36, 111-125. [in Ukrainian].
- Son, N. (2001). *Rymska viiskova prysutnist v antychnykh derzhavakh Pivnichnoho Prychornomia* [Roman military presence in the ancient states of the Northern Black Sea region] *«Viiskovo-istorychnyi almanakh»*. 1 (2) 1-8. [in Ukrainian].
- Zombor, I. (2001) *Zavoivuvannia Pannonii Rymom* [The Conquest of Pannonia by Rome]. *Uzhhorod: Davnia istoriia Ukrainy i sumizhnykh rehioniv*. №13. 140-144. [in Ukrainian].